

Yliopistosta erottaminen ja siihen liittyvä liikkuminen Turun ja Uppsalan välillä 1600-luvulla

Mari Välimäki

Ruotsin yliopistoissa oli käytössä uudella ajalla erotusrangaistus opiskelijoiden ojentamiseksi.¹ Erottaminen ei ollut ainoastaan akateemisen maailman rangaistusmuoto, vaan se perustui aikakauden Euroopassa yleiselle ajatukselle, jonka mukaan yhteisöön sopeutumattomat, vakavia rikoksia tehneet ja tapojaan muuttamattomat yksilöt tuli poistaa yhteisöstä.² Karkottamista käytettiin rangaistuksena vakavissa rikostapauksissa pääasiassa kaupungeissa. Karkotetut erotettiin yhteisöstään, sillä he olivat rikkoneet yhteisön normeja ja olivat uhka muiden hyvinvoinnille ja yleiselle järjestykselle.³ Karkotus oli häpeärangaistus, joka vaikutti negatiivisesti yksilön kunniaan ja maineeseen. Kunnia ja maine puolestaan määrittelivät yksilön asemaa varhaismodernissa yhteisössä: kunniallinen ihminen noudatti yhteisönsä normeja. Hän sai esimerkiksi toimia todistajana oikeudenkäynneissä ja hänen kanssaan nautittiin yhteisiä juhlamaljoja. Kunniaton ihminen joutui yhteisön ulkopuolelle, eikä häntä päästetty osalliseksi kunniallisten ihmisten toimista.⁴ Kaupungista

1 Artikkelin on laadittu osana Turun yliopistossa ja Åbo Akademiassa toteutettua Tie meren yli. Kulttuurinen vuorovaikutus yliopistokaupunkien Turun ja Uppsalan välillä 1640–1828 / Vägen över havet. Kulturell växelverkan mellan universitetsstäderna Åbo och Uppsala 1640–1828 -hanketta, jota rahoittivat Turun kaupunkitutkimusohjelma sekä Svenska kulturfonden 2019–2021.

2 Lars Geschwind, *Stökiga studenter. Social kontroll och identifikation vid universiteten i Uppsala, Dorpat och Åbo under 1600-talet*, Uppsala universitet, Uppsala, 2001, 171; Riitta Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2017, 121, <https://doi.org/10.1017/9789048531004>.

3 Martin Andersson, *Migration i 1600-talets Sverige. Älvsborgs lösen 1613–1618*, Universus Academic Press, Malmö, 2018, 217–219, 223–224, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-36698>; Jason Coy, *Strangers and Misfits. Banishment, Social Control, and Authority in Early Modern Germany*, Brill, Leiden, 2008, 137, <https://doi.org/10.1163/ej.9789004161740.i-156>; Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space*, 122, 144.

4 Riitta Laitinen, "The Necessary and Undesirable Mobility of the Lower Classes in Seventeenth-Century Swedish Towns", *Migration and Multi-ethnic Communities. Mobile People from the Late Middle Ages to the Present*, toim. Maija Ojala-Fulwood, de Gruyter, Berlin/Boston, 2018, 59–65, <https://doi.org/10.1515/9783110588888-005>.

karkottaminen oli vakavampi rangaistus kuin erottaminen, jota käytettiin myös yliopistojen ulkopuolella rangaistuksena muun muassa käsityöläisammattikunnissa, mutta näissä rangaistusmuodoissa oli paljon samaa: yhteisön ulkopuolelle sulkeminen rangaistuksena yhteisten normien rikkomisesta. Useimmiten erotusta käytettiin nuorukaisten eli kisällien ja opiskelijoiden ojentamiseksi vakavien rikkeiden seurauksena.⁵

Tässä artikkelissa ruotsalaisten yliopistojen kulttuurihistoriaa tarkastellaan erotusrangaistuksen ja liikkumisen näkökulmista. Yliopistosta erottamista on aiemmassa tutkimuksessa sivuttu uuden ajan alun opiskelijaelämää koskeneiden teemojen kuten järjestys- ja väkivaltarikosten sekä siveysrikosten yhteydessä.⁶ Erottamista on sivuttu myös ammattikuntia käsittelevässä tutkimuksessa erityisesti kisällien näkökulmasta.⁷ Yhteisöstä erottamista ja karkottamista uuden ajan Ruotsissa on kuitenkin yleisesti tutkittu vähän. Poikkeuksen tähän tekevät Martin Anderssonin, Riitta Laitisen ja Marko Lambergin tutkimukset, jotka käsittelevät karkottamista myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa.⁸ Opiskelijoiden liikkumisessa tutkimuksen pääpaino on puolestaan ollut Ruotsin valtakunnan rajojen ulkopuolelle suuntautuneissa opintomatkoissa.⁹ Vähemmälle huomiolle on jäänyt opiskelijoiden liikkuminen valtakunnan omien yliopistojen välillä, vaikka uuden ajan migraatiotutkimus on 2010-luvulta lähtien enenevässä määrin keskittynyt valtakuntien sisäiseen liikkumiseen.¹⁰ Artikkelissa kysyn, mistä syistä opiskelijoita erotettiin yliopistoista ja muuttuivatko erottamisen käytännöt 1600-luvun aikana. Tarkastelen myös opiskelijoita, jotka erotuksen uhatessa tai sen jälkeen kirjautuivat toiseen yliopistoon. Miten ja miksi akateemisen yhteisön normeja rikkonut yksilö pääsi osaksi toista akateemista yhteisöä?

[org/10.1515/9783110528879](https://doi.org/10.1515/9783110528879); Nils Erik Villstrand, *Sveriges historia, 1600–1721*, Norstedts, Stockholm, 2011, 492; Jenni Lares, *Alkoholikäytön sosiaaliset merkitykset 1600-luvun länsisuomalaisessa maaseutuyhteisössä*, Tampereen yliopisto, Tampere, 2020, 208–209, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1629-7>.

5 Maija Ojala-Fulwood, *Perhe ja verstaas. Itämeren kaupunkien käsityöläiselämää keskiajalla ja uuden ajan alussa*, Gaudeamus, Helsinki, 2021, 102–105; Mari Välimäki, *Rikotut lupaukset. Esiaviolliset suhteet ja toimijuus Ruotsin yliopistokaupungeissa 1600-luvun lopulla*, Turun yliopisto, Turku, 2021, 54–55, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8399-5>.

6 Geschwind, *Stökiga studenter*; Välimäki, *Rikotut lupaukset*.

7 Ojala-Fulwood, *Perhe ja verstaas*.

8 Andersson, *Migration i 1600-talet Sverige*, 233; Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space*, 123; Marko Lamberg, "Trying to survive as a harlot-thief in an early modern urban community", *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800*, ed. Petri Karonen, Finnish Literature Society, Helsinki, 2009, 139–158. Tutkimustilanne muuttunee lähiaikoina Ann-Catrin Östmanin johtaman Suomen Akatemian rahoittaman hankkeen *Vägor av förvisning – reglering och praktiker i norra Europa ca 1450–1900* myötä.

9 Simone Giese, *Studenten aus Mitternacht. Bildungsideal und peregrinatio academica des schwedischen Adels im Zeichen von Humanismus und Konfessionalisierung*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2009; Jussi Nuorteva, *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640*, Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki, 1997, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-493241>; Marianne Vasara-Aaltonen, *Learning Law and Travelling Europe. Study Journeys and the Developing Swedish Legal Profession, c. 1630–1800*, Brill, Leiden & Boston, 2020, <https://doi.org/10.1163/9789004431669>; Kustaa H. J. Viikuna, "Study Abroad, the State and Personal Agency (1640–1700). The study trips of Turku students to foreign universities: background factors, the return and careers of the travellers", *Personal Agency at the Swedish Age of Greatness 1560–1720*, ed. Petri Karonen & Marko Hakanen, Finnish Literature Society, Helsinki, 2017, 275–296, <https://doi.org/10.21435/sfh.23>.

10 Andersson, *Migration i 1600-talet Sverige*; Maija Ojala-Fulwood, "Nuoret, naimattomat ja liikkuvat. Kisällien työperäinen siirtolaisuus esimodernissa Ruotsissa", *Genos* 92 (2021:1), 2–15; Maija Ojala-Fulwood (ed.), *Migration and Multiethnic Communities. Mobile People from the Middle Ages to the Present*, De Gruyter, Berlin & Boston, 2018, <https://doi.org/10.1515/9783110528879>.

Tutkimus rajautuu Turun kuninkaallisen akatemian ja Uppsalan yliopiston erottamiskäytäntöihin, ja tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty muut Ruotsissa 1600-luvulla toimineet yliopistot: Greifswald, Lund ja Tartto. Nämä kolme yliopistoa toimivat valtakunnan rajaseuduilla, ja niiden arkea vaivasivat erilaiset levottomuudet. Uppsalan ja Turun yliopistot sijoittuivat valtakunnan ydinalueelle ja saivat toimia koko vuosisadan ajan rauhasa.¹¹ Näin yliopistojen toiminnasta on säilynyt myös yhteneväiset lähdesarjat.

Artikkelin lähteinä toimivat yliopistojen konstituutiot, yliopistojen konsistorien pöytäkirjat sekä Yrjö Kotivuoren koostama *Ylioppilasmatrikkeli*. Konstituutioissa määriteltiin yliopiston sekä akateemiseen yhteisöön kuuluneiden henkilöiden privilegiot eli erioikeudet ja velvollisuudet sekä yliopiston järjestyssäännöt. Konstituutioissa kerrottiin, mitä ja miten ruotsalaisissa yliopistoissa tuli opettaa sekä miten professoreiden ja opiskelijoiden tuli käyttäytyä. Konstituutiot asettivat sallitun ja kielletyn rajat.

Yliopistojen konsistorit olivat hallinnollisia ja oikeudellisia elimiä, jotka vastasivat yliopiston toiminnasta ja käyttivät yliopiston tuomiovaltaa. Yliopistojen tuomiovalta perustui hallitsijan myöntämiin privilegioihin ja yliopistot oli erotettu yliopistokaupunkien tuomiovallasta. Eriasemastaan huolimatta konsistorien tuli kuitenkin tuomita ruotsalaisen lainsäädännön mukaan. Konsistorien toiminnasta laadittiin pöytäkirja, joka muistutti paljossa muiden alimpien maallisten tuomioistuinten tuomiokirjoja.¹² Tapauksissa, joissa opiskelija päädyttiin erottamaan, erottamisen syyt, erotuksen kesto ja erottamisen tapa kirjattiin pöytäkirjaan. Toisinaan pöytäkirjoista löytyy myös tietoja yliopistojen välisistä keskusteluista, jotka koskivat erotettua ja toiseen yliopistoon kirjautunutta opiskelijaa. Erotettujen opiskelijoiden liikkeistä löytyy tietoa myös Yrjö Kotivuoren laatimasta *Ylioppilasmatrikkelista* (1640–1852), johon on koottu tietoja Turun kuninkaalliseen akatemiaan kirjautuneista opiskelijoista, heidän taustastaan sekä elämänvaiheistaan opintojen jälkeen.¹³

Lähteenä toimii myös professori Gunnar Tilanderin toimittama ja julkaisema Johannes Julinuksen päiväkirja. Johannes Julinus opiskeli Uppsalan ja Turun yliopistoissa 1600-luvun puolivälissä ja vaihtoi yliopistoa Uppsalasta Turkuun erottamisen jälkeen.¹⁴ Johannes Julinuksen, Hemming Olai Gaddin, Samuel Benedictus Salamontanuksen, Joakim Joachimus Nycopensiksen, Gabriel Johannes Tuderuksen ja Olaus Brynolphi Cygneliuksen opintojen aikaiset elämänvaiheet toimivat tässä artikkelissa näkökulmina erottamiseen liittyneeseen yliopiston vaihtamiseen. Nämä kuusi opiskelijaa on löydetty poimimalla ylioppilasmatrikkelista tiedot sekä Turussa että Uppsalassa opiskelleista ja etsimällä heihin liittyviä tietoja yliopistojen konsistorien pöytäkirjoista. 1600-luvun aikana

11 Maija Kallinen, *Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1640–1713*, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 1995, 405–407, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000274>; Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*, P. A. Norstedts & Söners Förlag, Stockholm, 1975, 47–56; Vasara-Aaltonen, *Learning Law*, 18–25; Vilku, "Study Abroad", 275–276.

12 Välimäki, *Rikotut lupaukset*, 39–43.

13 Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*, verkkojulkaisu, 2005, <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>, luettu 15.12.2021.

14 Gunnar Tilander, *Nyköpingsstudenten Johannes Julinus dagböcker 1659–64 och hans bedrifter i Uppsala, Åbo och Stängnäs*, Skara, 1968.

sekä Turussa että Uppsalassa opiskelleita nuoria oli yhteensä noin 600, joten erottamisen vuoksi tai erottamiseen liittyen liikkuneet opiskelijat muodostavat pienen poikkeustapausten joukon. Kun kyseisiä tapauksia analysoidaan laadullisen tutkimuksen menetelmin, ne kertovat tavallisuudesta poikkeavien yksilöiden lisäksi yleisistä trendeistä, yliopistojen suhtautumisesta erotettuihin opiskelijoihin ja erottamiseen ylipäätään.¹⁵

Artikkelissa perehdytään ensin siihen, millainen rangaistus yliopistoyhteisöstä erottaminen oli, miten erottaminen oli määritelty konstituutioissa ja toisaalta, millaista opiskelijoiden erottaminen käytännössä oli 1600-luvulla. Artikkelin lopuksi erottamista ja yliopistojen välillä liikkumista tarkastellaan ylioppilaiden elämänpolkujen kautta.

Konstituutiot määräsivät erotuksesta

Kaikissa ruotsalaisissa yliopistoissa toimi kaksi konsistoria, ylempi ja alempi, joista alempi konsistori toimi ylempään konsistorin valmistelevana elimenä. Ylempään konsistorin muodosti yliopiston professorikunta, ja sitä johti säännöllisesti vaihtuva rehtori. Konsistorien tuli toiminnassaan noudattaa ruotsalaista lainsäädäntöä sekä vastata tuomioistuintaan hovioikeudelle kuten maallisten alioikeuksienkin. Konsistorit tuomitsivat rikokseen syyllistyneet opiskelijat lain mukaiseen rangaistukseen ja lisäsivät tuomion päälle oman kurinpidollisen erotusrangaistuksensa. Esimerkiksi salavuoteustapauksissa opiskelija tuomittiin sakkoihin, huolehtimaan suhteesta syntyneestä lapsesta, mahdollisesti maksamaan korvauksen loukkaamalleen naiselle ja tämän lisäksi opiskelija erotettiin kurinpidollisena toimena. Konsistorit eivät katsoneet opiskelijoiden siveysrikoksia läpi sormien, vaan tuomitsivat syyllisiksi katsomansa opiskelijat lain mukaan.¹⁶

Opiskelijoiden erottamisesta määrättiin yliopistojen konstituutioissa. Uppsalan yliopisto sai 1600-luvulla konstituutiot vuosina 1626 ja 1655. Vuoden 1626 konstituutioiden mukaan opiskelija saatettiin erottaa, mikäli hän ei tullut vastaamaan teostaan rehtorin kutsuttua hänet konsistoriin tai jos hän pakeni arestista. Arestiin asetetulla opiskelijalla ei ollut lupaa poistua kaupungista ilman ilmoitusta tai takaajaa. Julkisten luentojen jatkuva laiminlyöminen, ammuskelu lyijyluodeilla etenkin öisin, haureuden harjoittaminen, riehuminen ja raivoaminen sekä tappeleminen olivat myös syitä opiskelijan erottamiseen. Samoin väärän opin levittäminen, perättömät syytteet ja kunnian loukkaaminen sekä kak-sintaistelut saattoivat johtaa opiskelijan erottamiseen.¹⁷

15 Katso poikkeuksellisen tapahtuman tai ilmiön historiallisesta tutkimuksesta esimerkiksi Matti Peltonen, *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka*, Gaudeamus, Helsinki, 2006.

16 "Konstitutioner för Upsala Universitet på Gustaf Adolfs befallning underskrifna af Axel Oxenstjerna och Johan Skytte 1626" (tästä eteenpäin 1626 konstituutiot), *Upsala universitets historia. Bihang 1. Handlingar 1447-1654*, red. Claes Annerstedt, Upsala universitet, Upsala, 1877, Cap I § IV, V, VII, 257; "1655 konstitutioner" (tästä eteenpäin 1655 konstituutiot), *Doktorspromotionen fredag 27 maj 2005*, red. Per Ström, Upsala universitet, Upsala, 2005, Kap I § 4, 7, 33; Mari Välimäki, "Samarbete och kontinuerliga förhandlingar. Kommunikationen mellan Kungliga Akademiens konsistorium och andra domstolar i Åbo i slutet av 1600-talet", *Historisk Tidskrift för Finland* 104 (2019:1), 10-14, <https://journal.fi/htf/article/view/85807>; Mari Välimäki, "Vill du äkta denna kvinna? Universitetsstuderandes föräktenskapliga sexualrelationer och giftermål i 1600-talets Uppsala och Åbo", *Historisk Tidskrift* 2009:3, 381-395, http://www.historisktidskrift.se/htf/fulltext/2009-3/2009_3_381-395.htm.

17 1626 konstituutiot, Cap XXII § II, V, VIII, XI, 283-285.

Vuoden 1655 konstituutiot laadittiin aiempien konstituutioiden pohjalta. Poistoja ja lisäyksiä aiempaan konstituutiotekstiin tehtiin sen perusteella, mikä katsottiin yliopiston arjessa tarpeettomaksi tai tarpeelliseksi. Esimerkiksi yliopistojen konsistorien toimintaan, tapaamistiheyteen ja kokoonpanoon tehtiin suuria muutoksia. Merkittävimmät muutokset tehtiin kuitenkin opiskelijoita koskeviin säädöksiin. Aiempien moraalisten ohjeiden sijaan vuoden 1655 konstituutioihin kirjattiin tarkat säädökset ja rangaistukset niistä mahdollisista rikkeistä, joita opiskelijoiden voitiin kuvitella tekevän, kuten esimerkiksi käyvän kävelyllä jumalanpalveluksen aikaan. Luvattomista kävelyretkistä rankaistiin lyhyellä vankeudella yliopiston karsserissa. Konstituutioissa tarkennettiin myös opiskelijoiden erottamisrangaistukseen liittyneitä käytäntöjä.¹⁸

Vuoden 1626 konstituutioissa esitetyt erottamisen syyt säilytettiin pitkälti myös uusissa konstituutioissa, mutta listaan lisättiin muun muassa opiskelijoiden erilaiset kokoontumiset, kuten yhteiset illanvietot ja illalliset. Vuoden 1655 konstituutioissa kiellettiin myös osakunniksi myöhemmin muodostuneet maakuntakohtaiset opiskelijoiden kokoontumiset. Opiskelijoilta kiellettiin lisäksi öiset kokoontumiset, joissa osallistujat peittivät kasvonsa naamioilla. Tämä liittyi yhteiskunnassa ja professorikunnan keskuudessa vallinneeseen yleiseen pelkoon levottomuuksista. Lyijykuulilla ammuskelun ohella erotuksella rangaistavien tekojen listalle lisättiin rakettien ampuminen.¹⁹

Turun kuninkaalliselle akatemialle alettiin varakanslerina toimineen piispa Johannes Terseruksen johdolla laatia omia konstituutiota 1650- ja 1660-lukujen taitteessa. Terseruksen oli ollut Uppsalassa mukana laatimassa vuoden 1655 konstituutioita, ja hän ilmaisikin konsistorissa pian Turkuun saapumisensa jälkeen, että professorien tulisi lukea Uppsalan konstituutiot ja mukauttaa ne sopimaan paikallisiin olosuhteisiin. Terseruksen johdolla laaditut Turun konstituutiot nimettiin silloisen akatemian kanslerin Pietari Brahen mukaan. Hallitsija ei kuitenkaan koskaan vahvistanut Brahen konstituutioita eikä niitä otettu Turussa virallisesti käyttöön Uppsalan konstituutioiden sijasta. Brahen konstituutiota voitiin kuitenkin käyttää paikallisissa kysymyksissä. Oikeuskysymyksissä tuli seurata Uppsalan yliopiston vuoden 1655 konstituutiota. Tämä konstituutiojärjestely oli voimassa aina vuoteen 1828, jolloin akademia siirtyi Helsinkiin.²⁰ Opiskelijoiden erottamiseen liittyvissä kysymyksissä Brahen konstituutiot noudattelivat pitkälti Uppsalan konstituutioita. Merkittävin ero koski siveysrikoksia, joita käsiteltiin tarkemmin seuraavassa luvussa.

Erotettujen opiskelijoiden tuli poistua yliopistokaupungeista, ja konstituutioissa kiellettiin heidän suojelemisensa ja majoittamisensa kaupunkiin 40 markan sakon uhalla. Erotettu opiskelija ei myöskään saanut kirjautua toiseen yliopistoon valtakunnassa tai tul-

18 1626 konstituutiot, Cap I, XXII, 256–257, 283–285; 1655 konstituutiot, Kap. I, XXIII, 33, 133–140; Claes Annerstedt, *Uppsala universitets historia. Del 2 1655–1718: Universitetets öden*, Uppsala universitet, Uppsala, 1908, 15–27, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-276518>; Välimäki, Rikotut lupaukset, 39–43.

19 1655 konstituutiot, Kap XXIII § 2, 9, 16, 17, 22, 23, 25, 27, 28, 133–141.

20 C. M. Schybergson, *Per Brahe och Åbo Akademi I*, Helsingfors universitet, Helsingfors, 1915, 134; C. M. Schybergson, *Per Brahes konstitutioner av år 1661 för Åbo Akademi* (tästä eteenpäin Brahen konstituutiot), Åbo Tryckeri och Tidnings Aktiebolag, Turku, 1919, 3–4.

la otetuksi opetustehtävään.²¹ Vastaava kohtaa ei vielä vuoden 1626 konstituutioista löytynyt, mikä johtui luonnollisesti siitä, että Uppsalan yliopisto oli vuonna 1626 ainoa yliopisto Ruotsin valtakunnassa. Akatemit Lundiin, Tarttoon ja Turkuun perustettiin vasta seuraavilla vuosikymmenillä, ja Greifswald liitettiin osaksi Ruotsia 1640-luvun lopulla.

Opiskelijat eivät olleet ainoita nuoria, joiden rankaisemisessa käytettiin erottamista. Esimerkiksi Itämeren alueella useiden käsityöläisammattikuntien säännöissä mestarin luota karannutta kisälliä uhkasi sulkeminen koulutuksen ulkopuolelle.²² Englantilaisissa yliopistoissa opiskelijoita ojennettiin puolestaan muun muassa fyysisesti kurittamalla ja julkisesti häpäisemällä.²³ Ruotsalaisissa yliopistoissa opiskelijoita ei rankaistu kajoamalla heidän ruumiiseensa vaan sakoilla ja vapauden riistolla eli karsserilla ja lopulta erotuksella, jos mikään muu ei auttanut. Tästä syystä konstituutioissakin todettiin, että erottaminen tapahtuu vasta, kun opiskelijaa on ojennettu eikä hän tästä huolimatta ole muuttanut tapojaan. Ojennus tarkoitti kuitenkin aina puhuttamista ja mahdollisesti karsserissa istuttamista, ei julkista, fyysistä kuritusta kuten Englannissa. Erotusrangaistus ei myöskään ollut uniikki ja tyypillinen rangaistusmuoto ruotsalaisille yliopistoille, vaan samoin kuin ruotsalaisten yliopistojen hallintomuoto ja tiedekunnat oli laadittu muiden eurooppalaisien yliopistojen mallin pohjalta, myös erottaminen rangaistuksena oli käytössä muissakin eurooppalaisissa yliopistoissa uudella ajalla.²⁴

Erottamisen käytännöt

Kun tarkastellaan erottamista Uppsalan yliopiston ja Turun kuninkaallisen akatemian arjessa, huomataan, että 1600-luvulla opiskelijoita erotettiin, kun he olivat syyllistyneet kotirauhan rikkomiseen, varkauteen, rajuun tai toistuvaan väkivaltaan, kunnianloukkaukseen tai huhujen levittämiseen. Lisäksi erotetuiksi tulivat arestista karanneet opiskelijat sekä ne, jotka eivät tulleet konsistoriin vastaamaan teoistaan useista kutsuista huolimatta.²⁵ Konsistoreissa siis toimittiin konstituutioissa esitetyllä tavalla.

1600-luvun alkupuolella Ruotsin kaupungeista karkotetut olivat useimmiten syyllistyneet varkauteen, kunnianloukkauksiin tai siveysrikoksiin. Sen lisäksi karkotettiin irtolaisuudesta, noituudesta, vakavasta väkivallasta sekä korkeampiensa pilkkaamisesta tuomitut. Kaupungin saattoi joutua jättämään myös, jos oli kyvytön maksamaan sakkonsa.²⁶

21 1655 konstituutiot, Kap I § 8, 33; Brahen konstituutiot, Kap I § 8, 7.

22 Ojala-Fulwood, *Perhe ja verstat*, 102–105.

23 Alexandra Shepard, *Meanings of Manhood in Early Modern England*, Oxford University Press, Oxford, 2003, 132–139, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199299348.001.0001>.

24 Stig Strömholm, "'Till Guds ära och till vårt rikets lyckliga förkovran'. Om 1655 års konstitutioner för Uppsala universitet", *Doktorspromotionen fredag 27 maj 2005*, red. Per Ström, Skrifter rörande Uppsala universitet, B: Inbjudningar 145, Uppsala universitet, Uppsala, 2005, 8; Stefan Brüdermann, *Göttinger Studenten und akademische Gerichtbarkeit im 18. Jahrhundert*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1990, 134–136.

25 Katso esim. *Consistorii Academici Aboensi äldre protokoll I–VIII* (CAAP), Suomen Historiallinen Seura, 1883–1940, 29.3.1659, 14.5.1659, 4.3.1668, 22.4.1669, 28.4.1669, 14.4.1671, 21.4.1677, 4.2.1681, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-dor-000405>, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-dor-000406>; *Uppsala universitet Akademiska Konsistoriets Protokoll I–XXII* (UAAKP), red. Hans Sallander, Uppsala universitet, Uppsala, 1968–1977, 25.4.1627, 15.9.1627, 13.3.1631, 21.3.1632, 18.4.1632, 3.5.1633, 27.4.1653, 16.1.1656, 18.2.1680, 17.12.1681, 22.11.1690.

26 Andersson, *Migration i 1600-talets Sverige*, 220–221; Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space*, 123.

Opiskelijoiden erottamisen syyt olivat osin samat kuin kaupungista karkotettujen. Yksi ilmeinen ero on kuitenkin huomattavissa. Kun Turun kaupunki karkotti useimmiten varkaudesta tuomittuja, nousee Turun ja Uppsalan yliopistojen konsistoreissa käsitellyistä tapauksista esiin siveysrikoksista syytetyt erotettujen joukossa. Erottamisen syynä oli tällöin tuomio neidonloukkauksesta, salavuoteudesta tai huoruudesta. Neidonloukkaus ja salavuoteus tarkoittivat naimattoman naisen ja miehen välistä seksuaalista kanssakäymistä. Huoruudessa kyse oli siitä, että toinen tai molemmat osapuolet olivat naimisissa tahollaan.²⁷ Vuoden 1655 konstituutioissa ei kuitenkaan määrätty erotusrangaistusta siveysrikoksista. Brahen konstituutioissa puolestaan oli lisäys, jonka mukaan salavuoteudesta ja neidonloukkauksesta seurasi kahden vuoden erottaminen ja huoruudesta kolmen vuoden tai ikuinen erottaminen. Huoruudesta määrätty erottaminen oli huomattavasti vakavampi kuin salavuoteudesta tai neidonloukkauksesta määrätty erotusrangaistus, sillä huoruus oli rikoksena muita tässä käsiteltyjä siveysrikoksia vakavampi, ja siitä saattoi saada vakavimmillaan kuolemantuomion.²⁸ Erotusrangaistuksen vakavuus siis korreloi rikoksen vakavuuden kanssa.

Siveysrikosten osalta Brahen konstituutioiden lisäys peilaa yliopistoyhteisöjen käytäntöjä, joihin varakansleri Terserus oli pyytänyt kiinnittämään huomiota. Myös vuoden 1655 konstituutioissa oli pyritty kirjaamaan jo olemassa olevat käytännöt säännöiksi, mutta jostain syystä erotusrangaistusta ei kirjattu siveysrikoksista. Tästä huolimatta oli Uppsalassakin erotettu siveysrikoksista tuomitut opiskelijat 1620-luvulta lähtien (miltä ajalta on säilynyt konsistorin pöytäkirjoja) ja erotettiin rutiininomaisesti vuosisadan loppuun asti kuten toimittiin myös Turussa.

Opiskelijoiden järjestys- ja väkivaltarikoksia tutkineen Lars Geschwindin mukaan erottamista käytettiin rangaistuskeinona harvoin suhteessa siihen, kuinka usein opiskelijoita ylipäätään tuomittiin järjestys- ja väkivaltarikoksista yliopistojen konsistoreissa. Useimmiten erotusrangaistus lievennettiin sakoiksi ja/tai muutamaksi päiväksi yliopiston karsserissa.²⁹ Myös siveysrikoksiin syyllistyneiden opiskelijoiden erotusrangaistuksia muutettiin ja lievennettiin, mutta ei automaattisesti tai säännönmukaisesti.³⁰ Erotusrangaistusten kautta tarkasteltuna siveysrikokseen syyllistyminen katsottiin yliopistoyhteisössä vakavammaksi rikkeeksi kuin väkivalta- tai järjestysrikos.

Konstituutioissa esiteltiin eksplisiittisesti ainoastaan yksi erottamisen muoto. Opiskelijoiden elintapoja koskevassa luvussa kuvattiin julkisen erottamisen seurauksia opiskeli-

27 Katso opiskelijoiden erottamisesta siveysrikosten yhteydessä Välimäki, "Vill du äkta denna kvinna?"; Mari Välimäki, "Rakkauten käytännöt. Opiskelijat ja salatut kihlat 1600-luvun Turussa ja Uppsalassa", *Historiallinen Aikakauskirja* 116 (2018:3), 246–257, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-2527719>; Turun kaupungista karkotetuista, katso Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space*, 123.

28 1655 konstituutiot, Kap. XXIII § 5, 135; Brahen konstituutiot, Kap. XXII § 5, 75; Siveysrikosten tuomitsemisesta uudella ajalla Ruotsissa katso Seppo Aalto, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 1996, sekä Rudolf Thunander, *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699*, Institutet för rättshistorisk forskning, Lund, 1993, 93–116.

29 Geschwind, *Stökiga studenter*, 172.

30 Mari Välimäki, "Agency of Sons, Mothers and Fathers. Family Response to Son's Fornication in Seventeenth-Century Sweden", *Ennen & Nyt - Historian tietosanomat* 20 (2020:3), 24–42, <https://doi.org/10.37449/ennenjanjyt.88656>.

jalle. Julkinen erottaminen yliopistoyhteisöstä johti häpeään. Erotettu opiskelija ei saanut osallistua opetukseen, eikä hän saanut toimia opettajana tai muussakaan kunniallisessa tehtävässä yliopiston ulkopuolella. Konstituutioissa myös korostettiin, että opiskelijoiden tuli tietää nämä ehdot.³¹

Aina erottamisen seuraukset eivät kuitenkaan olleet opiskelijoille täysin selvät. Vuonna 1684 opiskelija Jonas Levin pyysi, että hänelle väkivaltaisuuksista määrätty sakko-rangaistus muutettaisiin julkiseksi erotusrangaistukseksi. Konsistori vastasi tähän, ettei Levin ymmärtänyt, mitä julkinen erottaminen tarkoitti ja selitti, että erottaminen olisi ollut huomattavasti pahempi rangaistus kuin sakot.³² Lopulta Levin muuttikin mielensä ja hankki itselleen takaajat sakkojen maksamista varten. Levinin pyyntöön vaikutti mahdollisesti kaupunginlaki, jonka mukaan sakkorangaistuksen saattoi muuttaa kaupungista karkotukseksi, jos henkilöllä ei ollut maksukykyä. Levinin pyynnön taustalla saattoi myös olla tieto siitä, ettei opiskelijoita aina erotettu julkisesti, vaan osa opiskelijoista erotettiin ilman ilmoitusta, jolloin erottamisen vaikutukset eivät olleet yhtä vakavat kuin julkisesti erotettaessa.³³

Vuonna 1653 erotettu opiskelija Johannes Moretus tiedusteli Uppsalan yliopiston konsistorilta, onko hänen kahdeksan vuotta aiemmin saamansa erotusrangaistus tehnyt hänestä kunniantoman (infamem, ährelöös). Konsistori vastasi, että koska hänet oli erotettu määräaikaaisesti eikä erotusta ollut toimeenpantu julkisesti, ei erottamisen voitu katsoa vaikuttaneen opiskelijan kunniaan.³⁴ Erotusrangaistus ei siis automaattisesti johtanut häpeään tai kunniantomuuteen. Vain jos erottaminen tehtiin julkisesti, oli asialla vaikutusta henkilön maineeseen. Kyseessä oli samankaltainen käytäntö kuin julkiripin muuttamisessa yksityiseksi 1600-luvun lopulla esimerkiksi lievien varkaustapausten tai ensi kertaa salavuoteudesta tuomittujen yhteydessä. Rikoksen tehnyt ripittäytyi yksityisesti sakaristossa papille ja sai synninpäästön, kun aiemmin käytäntönä oli ollut, että hän tunnusti syntinsä julkisesti seurakunnan edessä. Näin suojeltiin ripittäytyneen mainetta lieviksi katsotuissa rikkomuksissa.³⁵

Ei ole täysin selvää, mitä yliopiston arjessa tarkoitti, että opiskelija erotettiin ilman julkista ilmoitusta. On mahdollista, että se tarkoitti samaa kuin 1700-luvulla Göttingenin yliopistossa *relegatio privata*, jolloin asiasta ilmoitettiin ainoastaan yliopiston ilmoitustauluna toimineella liitutaululla. Julkinen erottaminen, *relegatio publica*, puolestaan toimitettiin tiedoksi akateemista yhteisöä laajemmalle yleisölle, joka saattoi tarkoittaa kaupunkiyhteisöä ja/tai opiskelijan kotiseurakuntaa. 1700-luvun Göttingenissä tieto opiskelijan erottamisesta saatettiin esimerkiksi painattaa sanomalehteen. 1600-luvun Ruotsissa yli-

31 1655 konstituutiot, Kap. XXIII § 9, 135.

32 UAAKP 3.1.1684, 227–228.

33 Laitinen, *Materiality, Order, and Urban Space*, 124.

34 UAAKP 27.4.1653, 136.

35 Pentti Lempiäinen, *Rippikäytäntö Suomen kirkoissa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun*, Helsingin yliopisto, Helsinki, 1963, 348–349, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/2112922?page=1>. Katso siveysrikostuomion mahdollisesta mainehaitasta opiskelijalle Petteri Impola & Jari Eilola, "Vastentah-toiset tunnustajat. Oppisäädyn aviottomat lapset 1600- ja 1700-luvun taitteessa", *Genos* 86 (2015:3), 145–147.

opiston ilmoituksia ei vielä painettu sanomalehteen, mutta vuonna 1655 tuomio erään opiskelijan erottamisesta päätettiin Uppsalassa painattaa ja jakaa ympäriinsä lehtisenä, jossa opiskelijan erottaminen tehtiin yleisesti tiettäväksi. Tämä johtui siitä, että opiskelija ei ollut tullut konsistoriin vastaamaan teoistaan, vaikka häntä oli useaan otteeseen kuulutettu Uppsalassa ja Tukholmassa. Kolmas ja vakavin erottamisen muoto oli sekä Ruotsissa että Saksassa *relegatio cum infamia* eli häpeällinen erottaminen tai kunniantomuuteen johtanut erottaminen.³⁶ Akatemian käyttämistä rangaistuksista julkinen erottaminen tai kunniantomuuteen johtanut erottaminen olivat lähimpänä kaupungista karkottamista. Tästä syystä Uppsalan yliopisto teroitti opiskelija Levinille, ettei sakkorangaistusta kannattanut muuttaa julkiseksi erottamiseksi. Julkinen erottaminen olisi johtanut muun muassa opintojen keskeytymiseen, kyvyttömyyteen jatkaa opintoja toisessa yliopistossa eikä opiskelija olisi voinut ottaa vastaan minkäänlaista virkaa erotuksensa aikana. Julkisella erottamisella oli suora vaikutus opiskelijan elämään ja toimiin myös akateemisen yhteisön ulkopuolella.

Erotusrangaistuksen kovuuteen vaikutti julkisuusasteen lisäksi rangaistuksen kesto. Toisin kuin kaupungista karkotus, yliopistosta erottaminen saattoi olla määräaikaista, mutta mitä vakavampi rike oli, sitä pidempi oli myös erotusrangaistus. Se, ettei erotusrangaistusten vaihtoehtoja oltu määritelty tarkasti konstituutioissa lukuun ottamatta julkista erottamista, antoi konsistoreille mahdollisuuden varioida rangaistuksia tarpeen ja asian vakavuuden mukaan. Esimerkiksi vuonna 1680 kolme Turun akatemian opiskelijaa tunkeutui hovioikeuden presidentin taloon ja rikkoi siellä paikkoja. Jokainen kolmesta opiskelijasta sai rangaistuksen tekonsa vakavuuden mukaan. Petrus Walsten tehtiin kunniantomaksi ja erotettiin julkisesti ikuisesti ajaksi akatemiasta (*relegeras ... cum infamia in perpetuum*), sillä teko oli ollut hänen ideansa. Hänen toverinsa Arvidus Rothovius ja Abraham Collinus saivat lievemmät rangaistukset. Rothovius erotettiin kahdeksi vuodeksi ja Collinus puoleksi vuodeksi.³⁷

Petrus Walstenin saama erotus oli hyvin vakava. Vuonna 1665 Uppsalan yliopiston kansleri Magnus Gabriel De la Gardie ehdotti yliopistolle, että ikuinen karkotus tarkoittaisi sitä, ettei kyseistä henkilöä voisi nimittää mihinkään virkaan ilman kuninkaan armahdusta asiassa. Kansleri myös kehotti harkitsemaan tarkasti, koska opiskelija tuomitaan ikuisen erotukseen. Yliopiston professorikunta hyväksyi tämän muutoksen konstituutioihin.³⁸

Karkotus ei kaupungin tuomioistuimen antamana aina kuitenkaan tarkoittanut sitä, ettei ihminen olisi voinut palata kaupunkiin. Jotkut karkotetut palasivat useaan otteeseen, vaikka siitä saattoi olla seurauksena uusi karkotus, jos he syyllistyivät uudelleen rikokseen.³⁹ Yliopistoyhteisöön ei voinut palata takaisin rehtorin ja professorikunnan tietämät-

36 Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 134–135; opiskelijan erottamista koskevan tiedon painattamisesta UAAKP 14.11.1655, 314–315.

37 CAAP 8.12.1680, 119–122.

38 "Kanslerns förslag till ändring i några konstitutionesparagraph", "Teologiska fakultetens betänkade öfver kanslerns förslag till ändring i konstitutionerna", *Uppsala universitets historia. Bihang II, Handlingar 1655–1694*, red. Claes Annerstedt, Uppsala universitet, Uppsala, 1910, 90, 93, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-276526>.

39 Andersson, *Migration i 1600-talets Sverige*, 229; Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space*,

tä, mutta yliopistojen erotusrangaistukset eivät aina olleet ikuisia, vaikka ne sellaisiksi tuomionannon yhteydessä julistettiin. Jos opiskelija halusi lievennystä erotusrangaistukseensa, hänen tuli vedota uudelleen ylempään konsistoriin tai viedä asia suoraan yliopiston kanslerille.⁴⁰ Sekä Turun kuninkaallisen akatemian että Uppsalan yliopiston kanslerit puolsivat vuosisadan jälkipuoliskolla opiskelijoiden anomuksia palata takaisin yliopistoyhteisöön erottamisen jälkeen.⁴¹ Esimerkiksi hovioikeuden presidentin taloon murtautunut Petrus Walsten pääsi takaisin akatemiaan kaksi vuotta erottamisen jälkeen, vaikka hänet oli erotettu iäksi. Konsistori muutti rangaistusta, sillä Petrus anoi nöyrästi pääsyä takaisin. Erityisesti asiaan vaikutti se, että hän oli ollut alaikäinen tuomion saadessaan. Konsistori ei halunnut nuoruuden virheen vaikeuttavan hänen loppuelämäänsä.⁴² Turun kuninkaallisen akatemian professorikuntaan kuulunut maisteri Tälpo tiivistä konsistoreissa vallinneen ajatuksen vuonna 1680 vedotessaan Olaus Petrin tuomarin ohjeisiin erään opiskelijan erottamisesta keskusteltaessa: rangaistuksen tuli johtaa parannukseksi ei tuhoksi.⁴³ Tämä ajattelu lienee ollut myös Uppsalan yliopiston kanslerin De la Gardien ajattelun lähtökohta, kun hän kehotti harkitsemaan tarkasti, kenet tuomitaan ikuiseen erotukseen yliopistoyhteisöstä. Samanlainen käytäntö oli myös käsityöläisammattikunnissa, joissa karannutta kisälliä ei välttämättä tuomittu ankarimman mukaan, vaan otettiin huomioon esimerkiksi nuoresta iästä johtunut kypsymättömyys sekä karkaamiseen vaikuttaneet muut tekijät.⁴⁴

Vuosisadan lopulla opiskelijoita erotettiin yhä harvemmin. Lars Geschwindin mukaan tämä johtui osakuntalaitoksen vakiintumisesta. Osakunnan valvojiksi nimitettiin professorit, jotka toimivat inspektoreina valvoen opiskelijoita. Osakunnista tulikin keino kontrolloida opiskelijoiden käytöstä, ja järjestys- ja väkivaltarikoksista tuomitut erotusrangaistukset vähenivät selvästi.⁴⁵ Samaan aikaan opiskelijoita erotettiin edelleen siveysrikoksista sekä Uppsalassa että Turussa, mutta 1690-luvun alussa Turussa erotus saatettiin myös muuttaa automaattisesti sakoiksi.⁴⁶ Erotus rangaistuksena muutti muotoaan 1600-luvun aikana ruotsalaisissa yliopistossa ja harveni väkivalta- ja järjestysrikosten osalta osakuntien alkaessa valvoa opiskelijoiden käyttäytymistä. Samaan aikaan erottaminen säilytti asemansa osana siveysrikoksista annettuja rangaistuksia.

139–143; Lamberg, "Trying to survive", 149–152.

40 UAAKP 27.1.1687, 274.

41 Katso kanslerien pyynnöistä lieventää opiskelijoiden erotusrangaistuksia esim. CAAP 31.8.1671, 12–13; CAAP 7.11.1674, 233; Per Brahe Turun kuninkaallisen akatemian konsistorille 17.3.1671 & 20.6.1671, *Per Brahes brevväxling rörande Åbo Akademi. I Per Brahes Brev*, red. Carl Magnus Schybergson, Svenska Litteratursällskapet, Helsingfors, 1922, 190, 195, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/2093964?page=1>.

42 CAAP 04/1682 (tarkempi päiväys puuttuu), 242; Katso myös UAAKP 28.11.1683, 190.

43 "straff böör skee till förbättring och icke till förderff", CAAP 13.10.1680, 104; Katso myös Heikki Ylikangas, *Olaus Petrin Tuomarinohjeet*, Markkinointi-instituutti, Helsinki, 1982, 11. 12.

44 Ojala-Fulwood, *Perhe ja verstat*, 102–105.

45 Geschwind, *Stökiga studenter*, 173–174

46 Katso esim. CAAP 10.6.1690, 8; Uppsalassa 1690-luvulla erotettiin yhteensä 11 opiskelijaa, joista kahdeksan erotettiin siveysrikoksen vuoksi ja kolme muuta väkivallan, varkauden ja epäkunnioittavan käytöksen vuoksi. UAAKP 13.9.1690, 27.9.1690, 22.11.1690, 28.1.1691, 17.6.1693, 19.8.1693, 14.11.1694, 30.10.1695, 13.6.1696, 10.3.1697, 16.6.1697.

Opiskelijoiden uudet mahdollisuudet

Vuoden 1655 konstituutioiden mukaan erotettua opiskelijaa ei saanut ottaa kirjoille toiseen yliopistoon Ruotsissa, mutta kielto ei käytännössä ollut ehdoton. Vuonna 1660 varakansleri Terserus ehdotti, että Uppsalasta erotettu opiskelija Nicolaus Olai Insulander otettaisiin Turun akatemiaan. Insulander oli ollut Uppsalassa osallisena kuolemantapaukseen, mutta tarkempia tietoja hänen rikkeestään ei ole löydettävissä lähteistä.⁴⁷ Ilmeisesti Insulanderia ei varakanslerin ehdotuksesta huolimatta hyväksytty opiskelijaksi Turkuun, sillä hänet mainitaan Yrjö Kotivuoren *Ylioppilasmatrikkelissa* vain Uppsalassa opiskelleena.⁴⁸

Myöskään Uppsalassa konsistori ei suostunut ottamaan yliopiston kirjoille opiskelijaa, jota yliopiston kansleri Magnus Gabriel De la Gardie suositti vuonna 1685. Kyseinen opiskelija oli opiskellut Lundissa, mistä hänellä ei ollut esittää todistusta. Tämä viittaisi siihen, että hänellä oli kaupungissa ja akateemisessa yhteisössä selvittämättömiä asioita. Jos erotettu opiskelija halusi saada kunniallisen todistuksen opinnoistaan yliopistossa, tuli hänen ensin anoa paluuta yliopistoyhteisöön. Päästäkseen takaisin yhteisöön, hänen tuli puolestaan osoittaa muuttaneensa tapansa ja sovittaneensa rikoksensa. Tämän jälkeen hän saattoi saada todistuksen yliopistosta ja siirtyä muualle opiskelemaan. Uppsalassa huhuttiin myös, että kanslerin suosittama opiskelija oli erotettu jo Härnösandin lukiosta varakauden vuoksi.⁴⁹ Opiskelija oli tulossa Uppsalan yliopistoyhteisön ulkopuolelta, ja hänen maineensa tiedettiin kyseenalaiseksi. Tällaista henkilöä ei haluttu osaksi yliopistoyhteisöä. Toisaalta tässä olivat vastassa myös konstituutiot, jotka kielsivät ottamasta yhdestä yliopistosta erotettua opiskelijaa toiseen – se ei tosin estänyt kansleria kysymästä asiaa. Samaan aikaan kahden edellä esitellyn tapauksen kanssa sekä Uppsalan että Turkuun hyväksyttiin kuitenkin opiskelijoita, jotka oli tuomittu erotukseen. Miksi jotkut hyväksyttiin uuteen yliopistoon jatkamaan opintojaan, kun toiset jätettiin ulkopuolelle?

Vuonna 1661 Turun kuninkaalliseen akatemiaan kirjautui Olaus Brynolphi Cygnelius, joka oli Uppsalassa opiskellessaan saattanut naisen raskaaksi. Pari kihlautui ja Cygnelius suuntasi opiskelemaan Turkuun. Tämä tapahtui vain vuosi sen jälkeen, kun akatemian konsistori oli evännyt Insulanderilta mahdollisuuden kirjautua opiskelijaksi Turkuun. Cygneliuksen puolella oli se, että hän oli saanut kunniallisen todistuksen Uppsalasta sieltä lähdettyään. Cygneliuksen omien sanojen mukaan hän kuitenkin lähti Uppsalasta nimenomaan suhteensa vuoksi.⁵⁰ Cygneliusta ei siis tuomittu esiaviollisesta suhteestaan, vaan hänen kohdallaan sovittiin menettelystä, jossa hän kihlautuisi loukkaamansa naisen kanssa, suorittaisi opintonsa loppuun Turussa ja palaisi sen jälkeen Uppsalan ja avioituisi. Vaikka esiaviolliset suhteet johtivat aina erotukseen, saatettiin tehdä myös muita järjestelyjä, sikäli kun avioliitto opiskelijan ja hänen loukkaamansa naisen kanssa katsottiin

47 CAAP 23.6.1660, 225; UAAKP 16.6.1658.

48 Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli*, Nils Insulander (opiskelijanumero U232), <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U232>.

49 UAAKP 23.9.1685, 227; UAAKP 30.4.1690, 381.

50 CAAP 17.6.1665, 57; UAAKP 27.9.1665, 241.

mahdolliseksi ja toivottavaksi.⁵¹ Cygneliuksen tapaus osoittaa, että opiskelijaa saatettiin kehottaa siirtymään toiselle paikkakunnalle suorittamaan opintonsa loppuun. Mahdollisesti tämä tapahtui sen vuoksi, että hänen katsottiin olevan huonoksi esimerkiksi muille opiskelijoille vanhassa yliopistossaan ja toisaalta hänelle haluttiin antaa mahdollisuus jatkaa opintojaan. Toisessa yliopistossa hänellä oli mahdollisuus ikään kuin aloittaa alusta ja palata myöhemmin kunniallisesti toteuttamaan lupauksensa avioliitosta.

Myös Samuel Salamontanus siirtyi Uppsalasta Turkuun opiskelemaan syyllistyttyään salavuoteuteen. Samuel tuomittiin rikoksestaan lain edellyttämiin sakkoihin sekä vuoden erotukseen tammikuussa 1655. Konsistori kuitenkin lupasi Samuelille todistuksen Uppsalasta, mikäli hän siirtyisi tulevana syksynä suorittamaan opintonsa loppuun Turussa. Samuel kirjautuikin Turkuun, mutta vasta vuonna 1659.⁵² Rehtorit vanhoivat konstituiotioihin kirjatessa valassaan, etteivät ottaisi yliopistoon huonomaineisia ylioppilaita tai väärintekijöitä.⁵³ Käytännössä siis Uppsalan yliopiston rehtori takasi antamallaan todistuksella, että Samuel Salamontanus oli sellainen opiskelija, jonka saattoi ottaa kirjoille toiseen yliopistoon. Samoin oli toimittu Cygneliuksen kohdalla.

Myös Turusta Uppsalaan opiskelemaan siirtynyt Joakim Nycopensis oli syyllistynyt salavuoteuteen. Hän sai lähtiessään rehtorilta todistuksen, jonka avulla siirtyä Uppsalaan. Joakim Nycopensuksen isä sitoutui maksamaan poikansa sakot sekä korvauksen loukatulle naiselle.⁵⁴ Vanhemmat jäivät siis siivoamaan pojan sotkut, ja nuorukaiselle annettiin mahdollisuus jatkaa opintojaan. Salamontanuksen ja Nycopensuksen tapauksissa kyse oli salavuoteudesta, eikä mahdollisesta avioliitosta edes keskusteltu. Tällöin heidät tuomittiin ja rikoksensa sovittaneina heidän annettiin siirtyä eteenpäin. Olaus Cygneliuksen tapaus oli vakavampi, sillä pari oli kihlautunut ja heillä oli lapsi. Toisaalta Cygnelius ei ollut toisaiseksi tehnyt rikosta, sillä hän ei ollut hylännyt kihlattuaan, vaan lupasi avioitua myöhemmin morsiamensa kanssa. Cygnelius sitoutui Turussa opiskeltuaan palaamaan takaisin ja saattamaan loppuun sen, minkä oli aloittanut.

Yliopistojen pöytäkirjat eivät paljasta, miksi juuri näissä tapauksissa päädyttiin siihen, että opiskelija vaihtoi yliopistoa siveysrikoksensa jälkeen tai voidakseen suorittaa opintonsa loppuun, vaikka asia oli vielä kesken. On mahdollista, että Joakim Nycopensis ja Samuel Salamontanus olisivat joka tapauksessa vaihtaneet yliopistoa ja heidän suunnitelmiinsa kuuluivat opinnot useammassa yliopistossa kuten niin monelle muullekin ylioppilaalle. Cygneliuksen tapauksessa vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei yliopiston vaihto kuulunut hänen suunnitelmiinsa eikä hän ollut tyytyväinen Turkuun siirtymisestä. Uppsalan konsistorin pöytäkirjoihin kopioitiin otteita Cygneliuksen kirjeistä kihlatulleen, joissa hän kuvaili eloaan Turussa: ”ihmiset ovat karkeatapäisiä, joten tuskin tulen viipymään täällä kauaa -- olen petojen ja käärmeiden keskellä, tiedä siis, etten tanssi ruusuilla”.⁵⁵

51 Välimäki, ”Vill du äkta denna kvinna?”, 392.

52 UAAKP 31.1.1655, 258–259; Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli*, Samuel Salamontanus (opnro 1325), <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=1325>

53 1655 konstituutiot, Kap IV, 3, Om rektors ämbete, 6, 51.

54 CAAP 22.6.1659, 169.

55 ”-- här på orten är groft osedigt och plumpt folk -- jag ligger här ibland drakar och ormar, weet

Olaus Cygneliuksen kohdalla asiat järjestettiin siten, ettei nuoruuden suhteesta aiheutunut estettä hänen uralleen. Samoin meneteltiin Hemming Gaddin kanssa, joka tuomittiin toukokuussa 1633 erotukseen Uppsalan yliopistosta, koska hän oli kirjoittanut herjakirjoituksia eräästä uppsalalaisesta porvarisperheestä ja heidän tyttärestään. Hemming Gadd sai viiden vuoden erotuksen, jona aikana hänen toivottiin kirjautuvan johonkin kouluun tai hankkivan muun toimen. Jos Gadd halusi viiden vuoden jälkeen palata yliopistoon, hänen tuli esittää hyvä todistus erotuksen aikaisesta käytöksestään. Hemming Gadd pyysi lievennystä tuomioonsa, mutta hänelle vastattiin, että rangaistuksessa oli jo otettu lieventävänä seikkana huomioon se, että hän ei ollut vielä täysi-ikäinen vaan vasta 16-vuotias. Gaddille myös huomautettiin, että hänen rangaistuksensa oli lievä verrattuna siihen, miten vastaavasta rikoksesta tuomittiin Leidenin yliopistossa. Leidenissa hänet olisi ruoskittu ja karkotettu julkisesti kaupungista.⁵⁶ Leidenissa olivat siis voimassa samankaltaiset julkisen häpäisemisen keinot opiskelijoiden ojentamisessa kuin Englannissa. Konsistori alleviivasi rangaistuksen kohtuullisuutta ja toivoi Gaddin erotuksen aikana jatkavan opintojaan. Gadd kirjautui Uppsalasta lähdön jälkeen Tarttoon vuonna 1633 ja kahdeksan vuotta myöhemmin Turkuun.⁵⁷ Uppsalaa hän ei enää palannut, mutta erotus Uppsalasta ei myöskään estänyt häntä jatkamasta opintojaan.

Gabriel Tuderus ja Johannes Julinus olivat puolestaan syyllistyneet väkivaltaisuuksiin, kunnianloukkaukseen ja järjestyksirikoksiin. He olivat olleet mukana tappeluissa ja mella-koissa yliopistokaupungeissa: Tuderus Turussa 1650-luvun lopulla ja Julinus Uppsalassa 1660-luvun alussa. Kumpikin heistä uhmasi konsistoria ja sen antamia rangaistuksia. Gabriel Johannes Tuderus siirtyi Turusta Uppsalaa joulukuussa 1659, mutta ei muuttanut tapojaan, sillä jo kolme kuukautta myöhemmin myös Uppsalan yliopiston konsistori erotti Tuderuksen tappelun vuoksi. Hän palasi myöhemmin Turkuun ja jatkoi opintojaan.⁵⁸

Johannes Julinus erotettiin Uppsalasta, sillä hän oli rikkonut yliopiston sääntöjä usealla tavalla. Hän oli auttanut veljensä karkaamaan rehtorin asettamasta arestista ja osallistunut ensimmäisen vuoden opiskelijoiden rajuun kaltoin kohteluun, pennalismiin. Erottamisen jälkeen Johannes päätti lähteä kaupungista näyttävästi. Hän järjesti veljensä Petruksen kanssa, jonka Johannes oli auttanut pakoon arestista, illanistujaiset, joihin kokoontui suuri joukko samasta maakunnasta kotoisin olleita opiskelijoita. He ampuivat aseilla, joivat ja saattoivat veljekset riemusaatossa ulos kaupungista.⁵⁹ Kuten mainitsin edellä, maakunnittain järjestetyistä kokoontumisista, juomisesta ja ampumisesta saattoi konstituutioiden mukaan seurata erottaminen. Julinukset päättivät vielä kerran rikkoa yliopiston sääntöjä hyvin näyttävästi.

fördens skull iag icke dantzar på rosor--", UAAKP 27.9.1665, 240.

56 UAAKP 3.5.1633, 274.

57 Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli*, Hemming Gadd (opiskelijanumero 222), <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=222>

58 CAAP 29.3.1659, 150; UAAKP 29.2.1660, 224; Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli*, Gabriel Tuderus (opiskelijanumero 853), <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=853>

59 Tilander, *Nyköpingsstudenten*, 14–17.

Julinusten isä vetosi yliopiston kansleriin ja konsistoriin poikiensa puolesta, jotta heidän erottamistaan lyhennettäisiin ja jotta he pääsisivät palaamaan yliopistoon. Uppsalan yliopiston konsistori vastasi, että pojat voidaan ottaa takaisin, mutta heidän tulisi osoittaa tapojensa muuttuneen. Konsistori alleviivasi, etteivät veljekset saisi myöskään hyviä lähtötodistuksia Uppsalasta, elleivät he palaisi konsistoriin. Lopulta Uppsalaan palasi vain Petrus, Johannes jatkoi opintojaan Turussa. Johannes Julinuksen päiväkirjan toimittanut Gunnar Tilander toteaa, että Johanneksen erottaminen jäi ikään kuin ilmaan. Hän ei palannut Uppsalaan konsistoriin eteen eikä siten saanut lähtötodistusta Uppsalasta siirtyäkseen Turkuun. Turkuun hän kuitenkin kirjautui syksyllä 1664 vain vajaa puoli vuotta Uppsalasta erottamisen jälkeen.⁶⁰

Turussa Julinus jatkoi tavoilleen uskollisena: hän oli uhmakas, suurisuinen, taipuvainen juomaan ja valehtelemaan.⁶¹ Huhtikuussa 1665 Julinus oli osallisena kunnianloukkausjutussa, jonka yhteydessä hän kertoi kirjoittaneensa Uppsalaan ja pyytäneensä todistusta siitä, ettei häntä ollut erotettu yliopistosta.⁶² Ilmeisesti Turussa oli käyty keskustelua hänen tilanteestaan ja uutinen erottamisesta oli jotakin kautta kantautunut professorikunnan korviin. Täyttä varmuutta erottamisesta ei kuitenkaan vaikuttanut olevan. Lähteet osoittavat, että Julinus todella tuli erotetuksi Uppsalasta. Onkin todennäköistä, että hän valehteli kirjoittaneensa Uppsalaan, ja mitä ilmeisimmin hän valehteli myös konsistorille erottamisestaan. Johannes Julinuksen tapaus viittaa siihen, ettei tieto erotetuista opiskelijoista kulkenut yliopistojen välillä. Ilmeisesti erotuksesta kertominen oli opiskelijan omalla vastuulla tai sitten tieto kantautui huhuina professorikunnalle. Myös Olaus Cygneliuksen tapauksessa tieto hänen tilanteestaan tuli professorikunnan tietoon muuta kautta kuin Uppsalan yliopiston konsistorilta. Cygneliuksen mukaan hän kertoi syistänsä vaihtaa yliopistoa – kihlauksestaan ja lapsestaan – itse Turun kuninkaallisen akatemian rehtorille.⁶³

Samoin kuin 1600-luvun Ruotsissa myös 1700-luvun Saksassa ajateltiin, ettei erotettujen opiskelijoiden tullut antaa kirjautua toiseen yliopistoon jatkamaan opintojaan. Jos erotetun opiskelijan olisi annettu jatkaa opintojaan toisaalla, olisi erotusrangaistus menettänyt merkityksensä. Tästä syystä yliopistot muodostivat niin sanottuja rinkejä, jotka välittivät toisilleen tietoja erotetuista opiskelijoista.⁶⁴ Ruotsalaisilla yliopistoilla ei 1600-luvulla vaikuttaisi olleen samanlaista toimintatapaa, vaan yliopistot tuntuivat luottavan siihen, että erotetut opiskelijat pysyttelivät poissa akateemisesta yhteisöstä, mikä vaikuttaisi myös olleen yleinen käytäntö suurimman osan kohdalla. Toisaalta yliopistot luottivat siihen, että niihin kirjautuvat ja toisesta yliopistosta tulevat opiskelijat esittivät luotettavan lähtötodistuksen uuteen yliopistoon kirjautuessaan.

Artikkelissa tarkastelluista opiskelijoista Salamontanuksen, Nycopensuksen ja Cygneliuksen liikkumisen taustalla oli syyllistyminen siveysrikokseen. He liikkuivat joko jo

60 Tilander, *Nyköpingsstudenten*, 28–37.

61 Tilander, *Nyköpingsstudenten*, 37.

62 CAAP 10.5.1665, 51.

63 UAAKP 27.9.1665, 241.

64 Brüdermann, *Göttinger Studenten*, 136–138.

saatuaan erotuksen tai, kuten Cygnelius teki, välttääkseen erottamisen. Tällöin kyse oli opintojen jatkamisesta rikkeen jälkeen, jottei nuoruuden virhe koituisi koko elämää määrittäväksi seikaksi. Samasta syystä opiskelijaa Gaddia kehoitettiin siirtymään erottamisen jälkeen Uppsalasta toisaalle opiskelemaan. Tuderus ja Julinus puolestaan liikkuiivat erottamisen jälkeen, koska hekin halusivat jatkaa opintojaan, mutta he tuntuivat suhtautuvan erotusrangaistukseen yliolkaisesti ja olivat tietoisia siitä, ettei kaikkea tarkastettu.

Artikkelissa tarkastellut, rikkeidensä jälkeen yliopistoa vaihtaneet opiskelijat olivat harvalukuinen joukko. Jos tarkasteluun otettaisiin mukaan myös muut valtakunnan yliopistot, vastaavia tapauksia löytyisi todennäköisesti lisää. Tarkastellut tapaukset ovat kuitenkin paljastaneet, ettei ruotsalaisilla yliopistoilla ollut täysin yhtenäistä toimintalinjaa erotettujen opiskelijoiden suhteen. Erotus oli rangaistus, jota saatettiin varioida ja josta saatettiin neuvotella, ja kuten niin usein, eniten tietoa näistä järjestelyistä saamme, kun asiat ovat menneet menneisyydessä jollakin tavalla mönkään. Esimerkiksi Cygneliuksen tapauksessa suurin keskustelu konsistorien välillä käytiin yliopistojen tuomiovallan rajoista, joita Uppsalan yliopiston konsistori koki Turun kuninkaallisen akatemian rikkoneen. Kirjurien laajoista merkinnöistä löytyy tietoa myös siitä, miten Cygneliusta kehoitettiin esiaviollisen suhteen paljastuttua siirtymään Turkuun opiskelemaan. Erottaminen ei ollut ainoastaan yksilöön kohdistunut rangaistus, vaan sen oli tarkoitus olla myös varoitus ja suojella muita opiskelijoita huonoilta vaikutuksilta.

Kaikki tässä artikkelissa mainitut opiskelijat liikkuiivat yliopistojen välillä 1630–1660-luvuilla. Kuten mainitsin edellä, vuoden 1626 konstituutioissa ei kielletty ottamasta erotettua opiskelijaa kirjoille toiseen yliopistoon valtakunnassa. Maininta löytyy vasta vuoden 1655 konstituutioista. Tähän liittyy se, että Hemming Gaddia nimenomaan kehoitettiin siirtymään toiseen oppilaitokseen erotuksen ajaksi. Gaddin tapaus, jossa siirtymiseen kehoitetaan eksplisiittisesti, on kuitenkin ainoa laatuaan, joten opiskelijoiden siirtyminen yliopistosta toiseen oli harvinaista erotuksen jälkeen jo ennen konstituutioiden uudistamista. Itse asiassa viisi kuudesta siirtymästä tapahtui vasta uusien konstituutioiden antamisen jälkeen. Ei ole täysin selvää, miksi suurin osa siirtymistä tapahtui vuosisadan puolivälissä. Oletettavaa on kuitenkin, että opiskelijoiden siirtyminen erotuksen jälkeen loppui vuoden 1655 konstituutioiden vakiinnutettua asemansa. Kesti nimittäin aikansa, että uudistukset otettiin käyttöön, vaikka uudet konstituutiot perustuivat osin jo olemassa oleviin käytäntöihin. Muutoksen hitaus johtui osin siitä, että esimerkiksi Uppsalassa vuoden 1655 konstituutiot olivat olemassa vain yhtenä käsikirjoituksena ja vasta vuonna 1682 konsistorien käyttöön teetettiin kopio.⁶⁵ Erottamisen muuttuessa yhä harvinaisemmaksi rangaistukseksi 1600-luvun lopulla myös erottamisen jälkeen liikkuneet opiskelijat katoavat lähteistä.

65 Claes Annerstaedt, *Uppsala universitets historia. Del 2 1655–1718: Universitetets organisation och verksamhet*, Uppsala universitet, Uppsala, 1909, 1–2, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-276520>.

Yliopistosta erottaminen ja opiskelijoiden liikkuvuus 1600-luvulla

Erottaminen oli monimuotoinen rangaistus, jonka käytössä ei ole havaittavissa merkittäviä eroja Uppsalan yliopiston ja Turun kuninkaallisen akatemian välillä 1600-luvulla. Yliopistoyhteisöstä erottaminen edusti aikakauden yleisiä rangaistuskäytäntöjä, joissa yhteisön ulkopuolelle sulkeminen oli vakavin rangaistusmuoto. Verrattaessa kaupungista karkottamiseen oli yliopistosta erottamisessa kuitenkin enemmän variointimahdollisuuksia. Lievimmillään opiskelija erotettiin joiksikin kuukausiksi ilman, että asiasta kerrottiin julkisesti akateemisen yhteisön ulkopuolella. Tällöin opiskelijalla oli mahdollisuus palata takaisin opintojensa pariin määräaikaisen erottamisen päätyttyä ja opiskelijan osoittaessa, että hän oli oppinut virheistään ja parantanut tapansa. Vakavimmillaan opiskelija erotettiin yliopistoyhteisöstä kokonaan, jolloin erottamisen todettiin kestävän ikuisesti. Tällöin erottaminen toteutettiin julkisesti ja erottamisesta seurasi merkittävä mainehaitta. Opiskelijoilla oli kuitenkin aina mahdollisuus anoa lievennystä erotusrangaistukseensa, ja vakavamman erotusrangaistuksen kokeneetkin opiskelijat saatiin ottaa takaisin yliopistoyhteisöön, kunhan opiskelija osoitti tapainmuutosta. Erottaminen oli pedagoginen rangaistus, joka toimi opetuksena sääntöjä rikkoneelle yksilölle ja varoituksena muille opiskelijoille.

Erotusrangaistuksen käyttö muuttui osittain 1600-luvun aikana. Uppsalan yliopiston kansleri kehotti välttämään vakavimman erotuksen muotoa vuosisadan lopulla. Erottaminen muuttui myös harvinaisemmaksi järjestys- ja väkivaltarikosten yhteydessä itse rikosten harventuessa. Tähän vaikutti osakuntien perustaminen ja niiden kautta tapahtunut tarkempi opiskelijoiden valvonta. Siveysrikoksissa erottaminen kuitenkin säilytti asemansa rangaistuksena sekä Turussa että Uppsalassa vuosisadan loppuun asti. Tästä voidaan päätellä, että yliopiston konsistorit katsoivat siveysrikokset vakavimmiksi rikoksiksi opiskelijoiden tekemien rikosten joukossa.

Tässä artikkelissa tarkastellut tapaukset osoittavat, että vaikka erottamisen oli tarkoitus olla rangaistus, joka sulki opiskelijan akateemisen yhteisön ulkopuolelle, oli opiskelijoilla mahdollisuus joissain tapauksissa erotusrangaistukseen johtaneen rikkeen jälkeen kirjautua toiseen yliopistoon. Osalle tämä liikkuminen oli kytköksissä haluun jatkaa opintoja. Toisaalta opiskelija saattoi vaihtaa yliopistoa professorikunnan myötävaikutuksella, jotta hän vältti erottamisen, sai suoritettua opintonsa loppuun ja pystyi jatkamaan elämänsä. Konsistori siis myötävaikuttanut lakia rikkoneiden opiskelijoiden liikkumiseen edesauttaakseen opintojen edistymistä. Tämä oli mahdollista, sillä ruotsalaisilla yliopistoilla ei ollut 1600-luvulla yhtenäistä järjestelmää, jonka kautta ne olisivat informoineet toisiaan erottamisestaan ylioppilaista. Erotusrangaistuksen saaneiden opiskelijoiden liikkuminen katoaa lähteistä samaan aikaan kun erottaminen rangaistuksena harvenee ylipäätään. On mahdollista, että erottamisen merkitys yliopistoyhteisöstä eristävänä rangaistuksena terävöityi, kun sen käyttö harveni.

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että myös kaupungista karkotetut saattoivat palata kaupunkiin karkotuksen jälkeen. Myös tämä tutkimus on osoittanut, että jotkut ero-

tetut opiskelijat liikkuvat eivätkä pysytelleet akateemisen yhteisön ulkopuolella, vaikka konstituutiot niin edellyttivät. Erottamisen käytäntöjä on tässä pystytty kuitenkin tarkastelemaan melko suppeasti ja laajemmalle yliopistosta erottamisen arkea tarkastelevalle tutkimukselle olisikin tarvetta.

Mari Välimäki
FT, tutkija
Historia, filosofia ja kirjallisuus, Tampereen yliopisto
mari.i.valimaki [apud] tuni.fi